

**ЖЕТКЕР-ТҮБЕККЕ
ТҮШКЕНДЕРГЕ
БАШТАПКЫ
БОЛУШ**

ЭЗЕДЕР БИЧИК

Москва, 2016

Пособие «Оказание первой помощи пострадавшим» с русского языка
на алтайский язык перевели:

– старший научный сотрудник БНУ РА
«НИИ алтаистики им. С.С. Суразакова» **Тыдыкова Н.Н.**;
– учитель алтайского языка и литературы
школы-интернат им. В. Жукова **Кармакова В.Я.**

- © Россиянын МЧС-ынын эл-жонды јетирүлерле јеткилдеер
организациязынын башкарузы, 2016 ј.
- © ФГБУ «Россиянын МЧС-ынын бириктирилген редакциязы», 2016 ј.
- © Россиянын МЧС-ынын ФКУ ЦЭПП, 2016 ј.

БАШТАПКЫ БОЛУШ ол кижинин јүрүмин аргадаарында түрген ле эн јенил эп-аргалардын јуунтызы. Онын амадузы - кижинин јүрүмине коомой салтарын јетиргедий, анайда ок онон ары башталгадый, оору-јоболго экелгедий айалгаларды јоголторы.

2011 јылда күчүрген айдын 11-чи күнинде чыккан 323 №-лү «Граждандардын су-кадыгын корыырынын төзөлгөлөри» деп РФ-нын Федерал Јазагынын 31-чи статьязыла болзо, Россияда кажы ла кижии оқылу белетеништү ле (эмезе) темигилү болзо, кызаланду айалгада јеткерге кирген кижиге баштапкы болужын јетирер тап-эриктү. Анайда ок, јеткерге кирген кижии божой берген болзо, эмезе ого баштапкы болуш јетирер тушта су-кадыгына өнөтийин эдилбеген каршу јетирилген болзо, Уголовный, Административный, Гражданский Кодекстердин «Сүрекей айалга» деп статьялары баштапкы болуш јетирген кижини корулайт.

Су-кадык ла социальный өзүмнин Министерствозынын 2012 жылда күүк айдын 4-чи күнинде чыгарган 477 №-лү «Баштапкы болуш јетирер туштагы айалгалардын ла баштапкы болуш јетирер керектердин тооломолын јөптөөри» деп Јакарузыла болзо, кандый ла кижии бүдүрип ийгедий, болуш сакытпас јүк ле 8 айалга ла кижинин јүрүмин аргадагадый 11 ле иш-керек бар болуп јат.

Берилген болушту бичикте слер олорло таныжып, јеткерлү учуралдарда нени эдерин билип аларыгар.

БАЖАЛЫКТАР

<i>Л.И. Дежурный медициналык билимдердин докторы. Кире сөс</i>	9
1. Оору ла жеткерленген улуска баштапкы болуш жетирер тушта б'үд'үретен керектер.....	10
2. Өкп'ө-ж'үректин реанимациязын өтк'үреринин аайы.....	15
2.1. Санаазынын ордындазын ла тангынан бойы тынып турганын анылаар ээжилер.....	15
2.2. К'өксин колло ныкып, жаба базарынын ээжилери.....	18
2.3. Искусственный тыныш өтк'үреринин аайы.....	20
2.4. Геймлихтин эп-аргазыла тынар органдарда туруп калган өск'ө немени чыгарары.....	22

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакытпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери.....	26
3.1. Тыш јанынан токтобой кан агып турза баштапкы болуш.....	26
3.2. Јеткерленген кижини текшилей шиндеп көрөринин алгоритми.....	37
3.3. Баштын травмазы болзо баштапкы болуш.....	40
3.4. Көс лө онын кыбында травма болзо баштапкы болуш.....	42
3.5. Тумчуктан кан акса баштапкы болуш.....	43
3.6. Мойында травма болгондо баштапкы болуш.....	45
3.7. Көксин шыркалатса баштапкы болуш.....	46
3.8. Ичине шыркалатса баштапкы болуш.....	48
3.9. Бут-кол шыркаланза баштапкы болуш.....	50
3.10. Иммобилизациянын (кыймык этпезинин) ээжилери.....	52

4. Болуш сакытпас айалгаларда јеткерленген улуска баштапкы болуш јетиреретенинин алгоритмдери.....55

4.1. Отко күйгенде баштапкы болуш.....	55
4.2. Бажына күн өтсө баштапкы болуш.....	57
4.3. Соокко ужыза баштапкы болуш.....	60
4.4. Соокко чарчаза баштапкы болуш.....	62
4.5. Корондолгондо баштапкы болуш јетирери.....	64
4.5.1. Оос ажыра корондолзо баштапкы болуш.....	64
4.5.2. Тыныш органдар ажыра корондолзо баштапкы болуш.....	67
4.6. Электрический токко соктыртса баштапкы болуш.....	70
4.7. Коронду јыландар чакса баштапкы болуш.....	73
4.8. Курт-конгыс тиштезе баштапкы болуш.....	75
4.9. Көс шыркаланза баштапкы болуш.....	76
4.10. Талган кижиге баштапкы болуш.....	77
4.11. Јүрекле коомой боло берзе баштапкы болуш.....	78

5. Жеткерленген кижини эптештире жаттыргызары.....	80
6. Жеткерленген кижини көлүктен эмезе једерге күч јерден чыгарары.....	82
7. Жеткерленген улусты јетирип апаратан эп-аргалар.....	84
7.1. Текши ээжилер.....	84
7.2. Жеткерленген улусты јеткер болгон јерден чыгарар эп-аргалар.....	85
7.2.1. Жеткерленген кижини носилкала (щитле) апарары.....	86
7.2.2. Жеткерленген улусты колгоры эдим-тудумдарла чыгарып апарары....	87
8. Баштапкы болуштын аптечкаларынын бүдүми.....	88
8.1. Баштапкы болуштын аптеказынын бүдүми (көлүктин).....	88
8.2. Ишчилерге баштапкы болуш јетиретен аптеканын бүдүми.....	91

Кижини шыркаладып, болуш сакытпас айалгаларга учураза, болуш јетиреринин баштапкы ла ойи јеткерленген кижинин јүрүмин ле су-кадыгын аргадаарында эн јаан учурлу болуп јат. Кижинин јүрек-өкпөзин иштедип, агып турган канын токтодорго јуугында болгон улус ла аргадаар службалардын ишчилери болужар аргалу. Бу улус баштапкы болуш јетирерине керектү үредү өдүп, керектү эдимдерле, эм-тусла јеткилделер учурлу. Онын учун эмдиги өйдиг некеттелериле тургузылган үредүлү бичиктер баштапкы болуш јетиргедий улуска јаан туза јетирет.

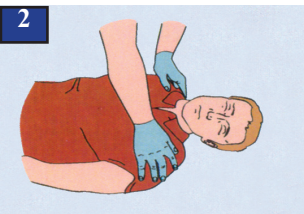
Эзедер бичик Россиянын ла эмдиги өйдиг баштапкы болуш јетиретен телекейлик некеттелерине келиштире тургузылган. Бастыра материалдар тургуза өйдө чыдулу арасей јасактарга тапташтыра берилген. Эзедер бичик јуруктарла кееркедилген ле јүзүн-башка айалгаларда алынган шырка, сынык-бычыктарда баштапкы болуш јетиреринин эп-аргаларын иле көргүзип јат.

*Россиянын Минздравынын «ЦНИИОИЗ» деп ФГБУ-нын
баш билим ишчизи, м.б.д. Дежурный Леонид Игорьевич*

1. Оору ла жеткерленген улуска баштапкы болуш жетирер тушта эн озо бүүдүретен керектер

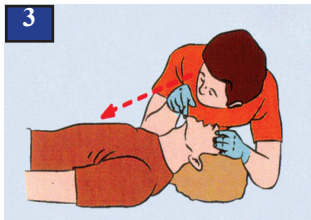
Сеге де, жеткерленген кижиге де такып не де каршулу болбозы керегинде бүүдүмжилен. Жеткерленген кижинин эди-канынан аккан суйук немелерден коруланарга медицин перчаткалар тузалан. Жеткерленген кижини жеткер жок жерге чыгар.

Жеткерленген кижинин сагыжы ордында ба деп көр. Сагыжы ордында болзо, 7-чи пунктка көч лө онон ары 15-чи бүкти көр.

1. Оору ла жеткерленген улуска баштапкы болуш жетирер тушта эн озо бүдүретен керектер

3

Сагыжы ордында эмес болзо, тынар органдарды көрүп, тыныжын чыгартырып, тыныш бар ба деп көр (16-чы бүкти көр).

Тыныш бар болзо, 6-чы пунктка көч лө оноң ары көр.

4

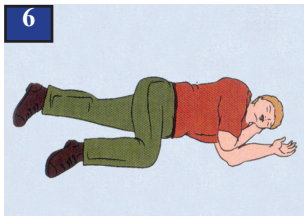
Тыныш жок болзо, (бойың эмезе айландыра турган улустың болужыла) түрген медициналык булушты кычыр (стационар телефонноң – 03, мобильный телефонноң – 112).

1. Оору ла жеткерленген улуска баштапкы болуш жетирер тушта эн озо бүдүретен керектер

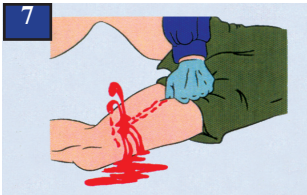
Көксин колло ныкып, искусственный тыныш эдип, чыккан тынышты көндүктирип, жүректи иштет (20-21 бүктерди көр).

Кейди бойына 2 катап тартынар тушта 30 катап ныкыыр.

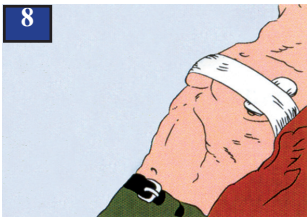

Жеткерленген кижинин тыны кире берзе (эмезе ол баштапкы ла өйдөң ала тынган болзо), тынарга женил болзын деп јерге сал (кыймыктатпай келтейинен јаттыргызар).

1. Оору ла жеткерленген улуска баштапкы болуш жетирер тушта эн озо бүдүретен керектер

Жеткерленген кижинин текши айалгазын көр. Тыш жанынан кан агып турган болзо, токтот (26-36 бүкти көр).

Жеткерленген кижини текши аярып көр: сынык-бычык, шырка, болуш сакытпас айалга бар болгодый болзо, баштапкы болуш жетир (темдектезе, көксинде кийдире шырка бар болзо, ого туй тангышкак сал).

Түрген медициналык болушты кычыр (мынанг озо кычырылбаган болзо).

1. Оору ла жеткерленген улуска баштапкы болуш жетирер тушта эн озо бүүдүретен керектер

9

Жеткерленген кижинин текши айалгазын, алган сынык-бычыгын ла шыркаларын ајаруга алып, келиштире эптеп јаттыргыс (80-81 бүүктерди көр).

11

Түрген медициналык болуш эмезе өскө службалар једип келгенче, жеткерленген кижинин айалгазын ајаруга тудуп, психологический болуш эдерге кичеен.

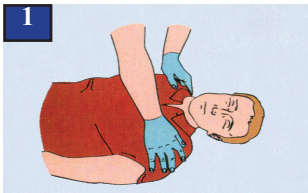
Түрген медициналык болуштын ишчилери једип келзе, жеткерленген кижини олорго табыштырып, берилген сурактарга каруу јандырып, јөмөш.

14

2. Окпö-жүректин реанимациязын өткүреринин аайы

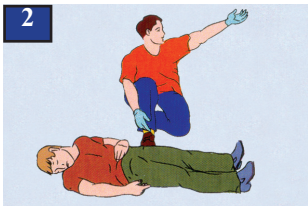
2.1. Санаазы ордында болгонуын ла тангынан бойы тынып турганын аныглаар ээжилер

1

Санаазынын ордындазын билерге, жеткерленген кижинин жарындарын табылу кыймыктадып: «Слерле не болды? Болуш керек пе?» – деп сурагар.

2

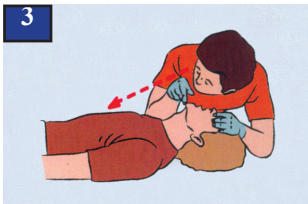

Жеткерленген кижини суракка каруу жандырбай, болушчыны кычырыгар.

2. Окпö-жүректин реанимациязын өткүреринин аайы

2.1. Санаазы ордында болгонын ла тангынан бойы тынып турганын анылаар ээжилер

3

Оос-тумчукты ачарга, бир колды жеткерленген кижинин мандайына салып, экинчи колдын эки сабарыла кижинин ээгин өрө көдүрүп, бажын канкайтар керек. Жеткерленген кижинин оозы ла тумчугына жаагынды ла кулагынды жууктадып, онын көксин ајыкта.

Тыныжын тындап, чыгара тынган тынышты бойыннын жаагынды сезип, көкси кыймыктайт па, јок по деп көр (10 элестин туркунына).

Ајару: профессионал эмес улуска тамырдын согултазын темдекеп сезерге күчке келижет, онын учун эмдиги өйдин некекте-ууламјылары (өкпö-жүректин реанимациязын өткүреринин алгоритмы) мыны

2. Окпö-жүректин реанимациязын өткүреринин аайы

2.1. Санаазы ордында болгонуын ла тангынан бойы тынып турганын аңылаар ээжилер

4

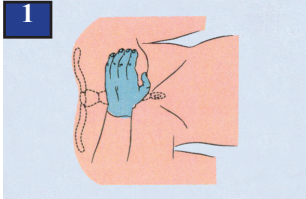

Тыныш жок болзо, түрген медициналык болушты кычырзын деп, болушчынга жакылта бер: «Кизи тынбайт. Түрген болушты кычырыгар. Кычырып ийзегер, меге айдып ийигер».

өткүрерин тын ла жаратпайт. Каннын тебү-ийдезинин бары-жоги кижинин кыймык жогынан, санаазы ордында эмес болгонунаан, тыныжы жогынан билдирер.

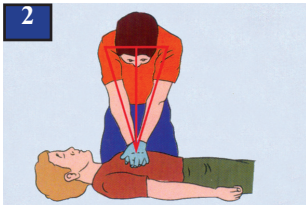
2. Окпö-жүректин реанимациязын өткүреринин аайы

2.2. Көксин колло ныкыырынын ээжилери

Жаныс ла кату жерде өткүрилет!

Алаканынды кижинин көксинин ортозына сал.

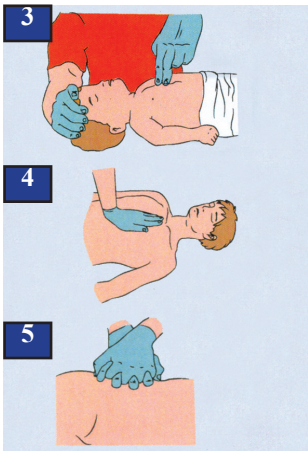

Колдорынды сомоктой тут. Кижинин көксин сын-сөөклө бириктирип турган көскө илинбес вертикальный чийүле ныкып базарын ајаруга алар керек. Араайынан јаба базып ныкы, талорто күчинди сал. Көгүсти јаба базып ныкыганы 5-6 сантиметрден ас болбос учурлу, 1 минутка 100 катап јаба базып ныкыыр керек.

2. Окпө-жүректин реанимациязын өткүреринин айы

2.2. Көксин колло ныкыырынын ээжилери

Жаныс ла кату жерде өткүрилет!

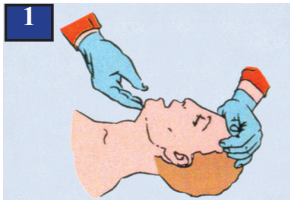
Жаш, эмчек балдардын көксин эки сабарла ныкыыр.

Онон эмеш жаан балдарды – сыңар колдын алаканыла.

Жаан улусты сабарларды сомоктой тудуп, алактандардын төзиле ныкыыр.

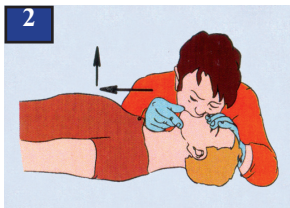
2. Окпö-жүректин реанимациязын өткүреринин аайы

2.3. Искусственный тыныш эдеринин аайы

Бир колынды жеткерленген кижинин мандайына салып, экинчи колынын эки сабарыла кижинин ээгин өрö көдүрип, бажын кайра канкайт.

Жеткерленген кижинин тумчугын эки сабарынла жаба тут. Оозунгла ол кижинин оозун туй бөктөп, эки катап араай кийдире тын, кажы ла катап 1 элестин туркунына.

Жеткерленген кижиге араайынан чыгара тынарга 1-2 элес өй бер. Жеткерленген кижинин көкси кийдире тынза, көдүрилет пе, чыгара тынза, жабызайт па деп шиндеп көрүп тур.

Ажару: Бу мероприятиени өткүрер тушта искусственный тыныш эдерге аптечкадагы «Оос-Эдим-Оос» деп эдимди тузаланарга жараар (88-92 бүктерди көр).

2. Окпö-жүректин реанимациязын өткүреринин аайы

2.3. Искусственный тыныш эдеринин аайы

Реанимацияны өткүрүп жаткан улустын тоозын аяруга албай, искусственный тыныштын 30 катап базып ныкырын ла 2 катап кийдире тынарын ээчий-теечий өткүр.

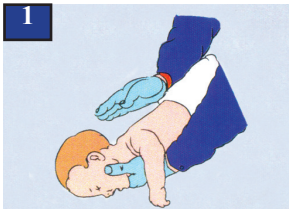
Жүрек-өкпөнүн реанимациязын мындый учу-ралдарда токтодорго жараар:

- жеткерленген кижинин тыны кире берзе;
- түрген медболуштын ишчилери једип келзе;
- жүрек-өкпөнүн реанимациязын онон ары эдерге камалгазы чыга берзе.

2. Окпö-жүректин реанимациязын өткүреринин аайы

2.4. Геймлихтин эп-аргазыла тынар органдарда туруп калган өскө немени чыгарары

1

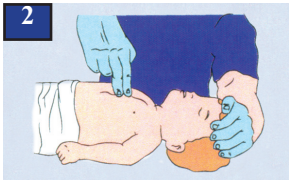

Балдарда.

Темдектери: жеткерленген кижинин тыныжы буулып, куучынданып болбой, кенетийин көгөрүп, сагыжын да ычкынардан айабас. Кезикте балдар кичинек ойынчыктарды, кузукты ажырып ийет.

Баланы колдын карызына салып, алаканынгла бажынан тудуп алала, топшуурларынын ортозына 5 катап тажып ий.

2

Тажыганы болушпаза, баланын көксине эки сабарынгла 5 катап түрте базып ий. Туруп калган неме баланын оозынан чыкканча мынайып эт.

2. Окпö-жүректин реанимациязын өткүреринин аайы

2.4. Геймлихтин эп-аргазыла тынар органдарда туруп калган өскө немени чыгарары

3

Жаан улушта.

Жеткерленген кижинин кийнине туруп, оны тонкойтып, алаканыннын төзиле топшуурларынын ортозына 5 катап согуп ий. Кажы ла согуштын бажында туруп калган неме чыккан ба деп көр.

4

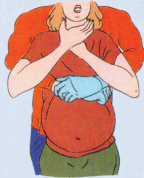

Туруп калган неме чыкпаган болзо, мынайда эдип көр: жеткерленген кижинин кийнине туруп, оны колдорынла кабыра кучактап, киндиктин үсти тушта колдорынды сомоктой тудуп, кенетийин жаба базып ий. Мынайып 5 катап жаба бас.

2. Окпө-жүректин реанимациязын өткүреринин аайы

2.4. Геймлихтин эп-аргазыла тынар органдарда туруп калган өскө немени чыгарары

5

Көчөлү эмезе эттү-канду улустын ичине тын жаба басып табарарга жарабас. Топшуурларынын ортозына тыгыда согуп, көксинин алды жанын ныкыыр керек.

6

Жеткерленген кижн сагыжын ычкынып ийзе, түрген медициналык болушты кычырып, өкпө-жүректин реанимациязын эдип башта. Реанимацияны медшчилер једип келгенче, эмезе кижн бойы тынып баштаганча, көндүктир.

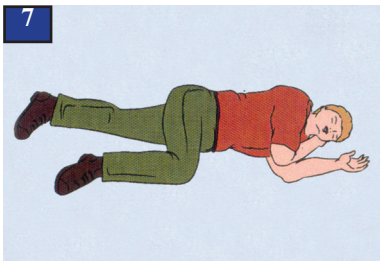
24

2. Окпö-жүректин реанимациязын өткүреринин аайы

2.4. Геймлихтин эп-аргазыла тынар органдарда туруп калган өскө немени чыгарары

7

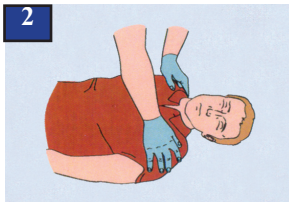
Жеткерленген кижинин тыныжы токынай берзе, оны келтейинен эптү жаттыргызып сал. Түрген медициналык болуш келгенче, онын тыныжын улам сайын тындап, көрүп тур!

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакутпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштуы алгоритмдери

3.1. Тыш јанынан токтобой кан агып турза баштапкы болуш

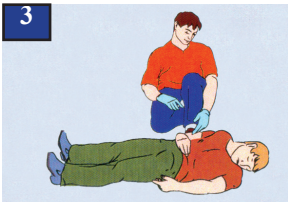
Сеге де, јеткерленген кижиге де каршулу не де болбозы керегинде бӯдӯмјилен. Јеткерленген кижинин эди-канынан аккан немелерден коруларга медицин перчаткалар тuzалан. Јеткерленген кижини јеткер јок јерге чыгар.

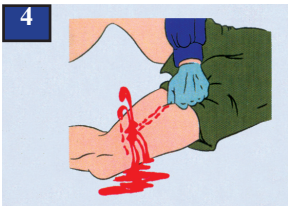
Јеткерленген кижинин санаазы ордында ба деп шинде.

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакытпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери

3.1. Тыш јанынан токтобой кан агып турза баштапкы болуш

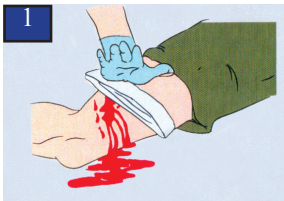
Јеткерленген кижинин санаазы ордында болзо, кан агып турган јерин таап аларга, тўрген (бир канча элестин туркунына) текши айалгазын шиндеп кўр.

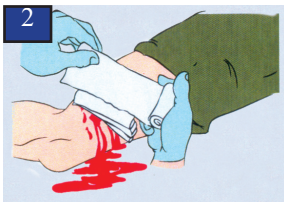
Кан агып турган болзо, токтот.

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакутпас айлгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери

3.1. Тыш јанынан токтобой кан агып турза баштапкы болуш

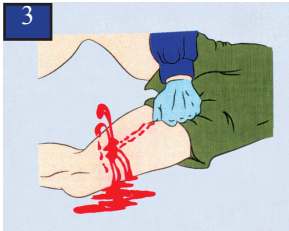
Кан агып турган јерди тын жапас.

Тыгыда танышкак сал. Шыркалу јерди бир канча кат салфеткала эмезе марлянан эдилген бинтле јаба сал. Ёсти јанынан тыгыда ороп тан. Танышкактан кан одуп турган болзо, онын ёстинен база бир канча салфетка салып, танышкактын ёстинен алаканынла јаба базып ий.

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакытпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери

3.1. Тыш јанынан токтобой кан агып турза баштапкы болуш

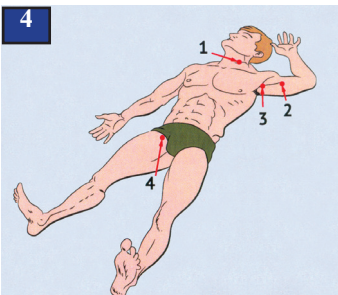

Буулап салган танышкак ла үстинен јаба басканы болушпай турза, эмезе (јалмаштын, јарыннын) јоон тамырынан кан агып турганы јарталза, јоон тамырды сабарынла ныка тудуп ий. Кан токтобогончо тамырды сабарларынла эмезе јудругынла јуугындагы сөөктөрине јаба тын базар керек.

Кан ойто ага бербезин деп, жгут саларына јетире сабарынды тамырдан божотпо. Арый берзен, јанындагы улустан кем-кем сенин сабарыннын үстинен јаба бассын деп сура.

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакытпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери

3.1. Тыш јанынан токтобой кан агып турза баштапкы болуш

Јоон тамырларды јаба базар јерлер:

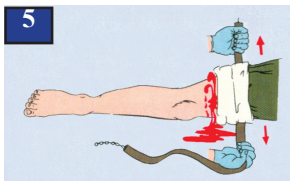
1. Улу тамыр
2. Ийин алды
3. Колтыктын алды
4. Јалмаш тӱгмӱктин ич јаны

Бут-колдо јоон тамырларды сӱккӱ јаба базатан јер кан агып турган јерден ӱрӱ болор учурлу.

Мойында - шырканын алдында эмезе шырканын бойында.

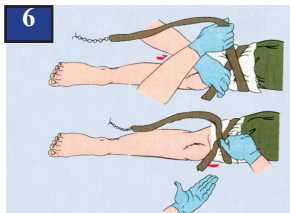
3. Сынык-бычык алган ла болуш сакытпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери

3.1. Тыш јанынан токтобой кан агып турза баштапкы болуш

Жгут – јоон тамырдан аккан канды бир кезек ойгө токтодор калганчы эп-аргазы!

Кан токтодор жгутты сал. Оны јымжак бөстин үстине (јеткерленген кижинин кийиминен јыртып аларга јараар), бир эмеш шырканан өрө эмезе шыркага јууктада салар керек.

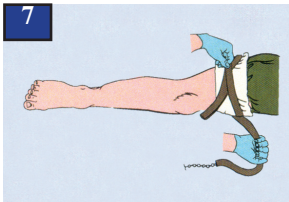
Жгутты буттын алдынан өткүрип, чөйө тарт.

Бир катап тыгыда орой тартала, кан шыркадан агып токтодыба деп көр.

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакуйтпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери

3.1. Тыш јанынан токтобой кан агып турза баштапкы болуш

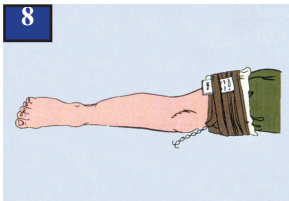
7

Жгут – јоон тамырдан аккан канды бир кезек ѳйгѳ токтодор калганчы эп-аргазы!

Жгутты алдындагы орогон жгуттын талортозынын ѳстиле јарымдай салып, тын тартпай, онон ары ороор керек.

8

Чаазыннын тилбегине жгут салынган кјнди ле саат-ѳйди чокым бичип, жгуттын алдына туттургуза сугуп сал. Жгутты танышкакла эмезе шинала ѳстинен буулаба! Јайгыда жгутты 1 саат, кышкыда – 30 минут тударга јараар.

32

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакытпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери

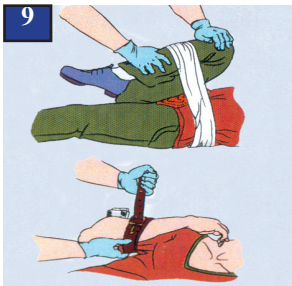
3.1. Тыш јанынан токтобой кан агып турза баштапкы болуш

**Жгутты салган ой кеминен ажып,
эмчилик болуш келер айы јок болзо, мынайып эт:**

1. Сабарларынла јоон тамырды жгуттан өрө јаба бас.
2. Жгутты 15 минутка чеч.
3. Бут-колды келишкенче сыйма.
4. Жгутты мынан озо салган јерден өрө буула (арга бар болзо).
5. Экинчи катап салган жгутты 15 минуттан узак тутпас.

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакытпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери

3.1. Тыш јанынан токтобой кан агып турза баштапкы болуш

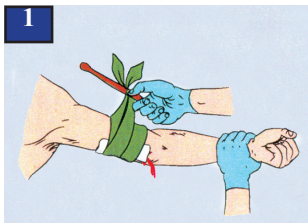
Ўйе-сөөктин јанынан (темдектезе, чамыштан) тын кан акса, кол-бутты учына јетире тыныда бүктей тудар эп-арганы тузалан. Ўйе-сөөктин јанына бир канча бинт эмезе кийим салып, колды эмезе бутты бүкте. Бүктеп салган кол-бутты жаба тудуп, бинтле эмезе өскө колгоры немеле тыныда ороп сал.

Көп кан аккан болзо, јеткерленген кижинин буттарын өрө эдип көдүреле, јаттыргызып сал.

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакутпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери

3.1. Тыш јанынан токтобой кан агып турза баштапкы болуш

Табельный жгут јок болзо, бойын толгоп белетеген жгутты тузалан:

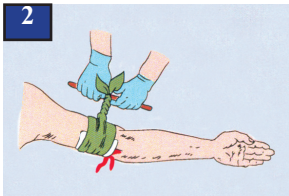
Колгоры материалдан (бӱс, арчуул) толгоп эткен жгутты шырканан ӱрӱ кийимнин үстине эмезе эдине јаба салып, бутты эмезе колды орой тут. Учын чечетарткыш эдип буула.

Агашты (эмезе кандый бир эдимди) туй буулаган јердин алдында болор эдип сугуп сал.

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакутпас айлгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери

3.1. Тыш јанынан токтобой кан агып турза баштапкы болуш

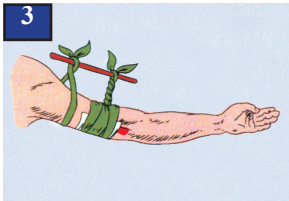
2

Табельный жгут јок болзо, бойын толгоп белетеген жгутты тузалан:

Буулаган агашты кан токтогончо айландыра толгоп, жгутты тыгыда тарт.

3

Агашты кайра толголо бербезин деп, бек эдип тыгыдып сал.

Толгоп белетеген жгут табельный жгут чылап ок салынат.

36

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакутпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери

3.2. Јеткерленген кижини чокумдап шиндеп көрөринин алгоритмы

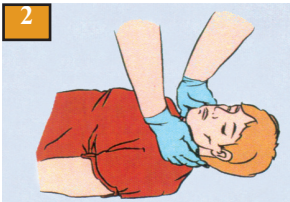
1

Јеткерленген кижинин јүрүми ле су-кадыгына шыркалардын, корондолыштын, онон до өскө айалгалардын каршулу салтары јогын билерге, ширтеш чокумдап өткүрилет.

Јеткерленген кижинин бажын шиндеп көр. Мыны сүреен чебер, ајарулу өткүр!

2

Јеткерленген кижинин мойнын шиндеп көр.

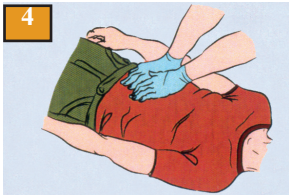
3. Сынык-бычык алган ла болуш сакутпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштуг алгоритмдери
3.2. Јеткерленген кижини чокумдап шиндеп кӱрӱринин алгоритмы

3

Јеткерленген кижинин кӱксин, бел-арказын чебер ле ајарылу шиндеп кӱр.

4

Јеткерленген кижинин ичин, сыранагын шиндеп кӱр, чебер ле ајарынкай бол!

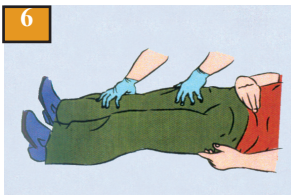
38

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакутпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери

3.2. Јеткерленген кижини чокумдап шиндеп көрөринин алгоритмы

Јеткерленген кижинин колдорын шиндеп көр.

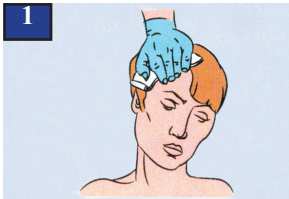

Јеткерленген кижинин буттарын чокумдап шиндеп көр.

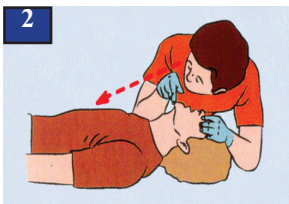
Јеткерленген кижинин јүрүмине ле сукадыгына каршулу шырка ла өскө айалгалар билдирзе, баштапкы болуштын керектү аргаларын тузалан.

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакутпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери

3.3. Баштын травмазы болзо баштапкы болуш

Шырканы јаба тудуп, эмезе ого јаба базар тангышкак салып, каннын агыжын токтот. Башка соок неме сал. (Бойын, эмезе айландыра бар улус ажыра) тўрген медициналык болушты алдырт.

Санаазы ордында ба, тынат па деп, ажарып кўрўп тур.

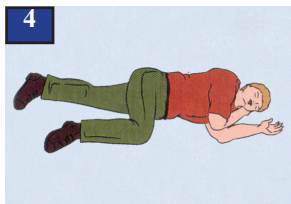

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакытпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери

3.3. Баштын травмазы болзо баштапкы болуш

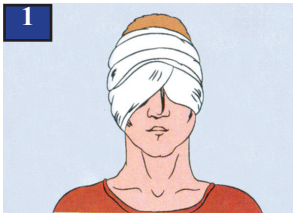
Кижинин тыныжы билдирбесе, өкпө-јүректин реанимациязын эдип башта. Түрген медициналык болушты (бойын эмезе айландыра бар улус ажыра) алдырт. Кижини тангынан бойы тынып баштаганча, эмезе медициналык ишчилер келгенче, өкпө-јүректин реанимациязын өткүр.

Јеткерленген кижинин тыныжы ачыла берзе (эмезе тыныжы бар болгон болзо), оны келтейинен, кыймыктанбас эдип, јазап јаттыргыс. Түрген медициналык болуш келгенче јеткерленген кижинин тыныжын ајаруда тут!

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакутпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери
3.4. Көстө лө оны айландыра шырка болзо баштапкы болуш

1

Көстө лө оны айландыра шырка болзо, танышкакты эки көскө сал (эки көсти туй танбаза, кадык көсти кыймыктатса, оору көс тондолып оорыыр). Түрген медициналык болушты алдырт.

Јеткерленген кижн өскө кижиге јединдиртип базар учурлу!

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакытпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери

3.5. Тумчуктан кан акса баштапкы болуш

Тумчугынан кан акса, кижини отургызып, бажын бир эмеш ичкери бөкөйт. Тумчугын 15-20 минут јаба тут.

Јеткерленген кижини оозыла тынзын!

Тумчуктын белине соок (чыкту бөс, кар, тош) сал.

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакытпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери

3.5. Тумчуктаг кан акса баштапкы болуш

3

Јеткерленген кижиге канды чыгара түкүр-зин деп айт (кан ич-карынга барза, кузуп баштаардан айабас).

4

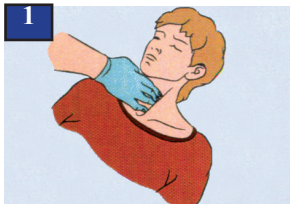

Кан 15-20 минут токтобой турза, түрген медициналык болушты кычыр.

44

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакутпас айлгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштуг алгоритмдери

3.6. Мойнында шырка болзо баштапкы болуш

Јоон тамырдыг канын токтодорго, јаан тамырды јаба тут.

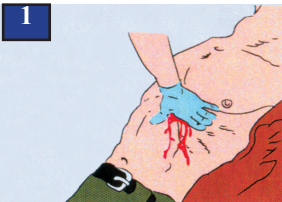
Тамырдыг канын токтодорго, шыркага јаба бас.

Мойынның сөөктөриле колбулу шырка бар деп серемји болзо (башка јыгылза, ДТП болзо, травмалу кижии мойнында оору бар деп комуذاза), јеткерленген кижини тыг кыймыктатпай, колдорыла чебер тудуп, једерге күч јерден чыгарып апарар.

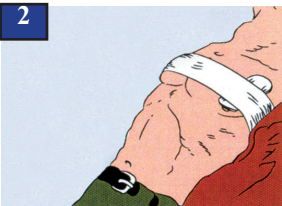
Бойыг эмезе айландыра улустыг болужыла түрген медициналык болушты алдырт.

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакуйтпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери

3.7. Көксин шыркалатса баштапкы болуш

Темдектери: көксинде шырканан көбүктелип, шырка ажыра кей сорылып, кан агып турганы. Шыркада тыш неме јок болзо, алаканынла оны јаба тудуп, шыркага кей кирбезин деп бөктө. Öткүре барган шырка болзо, кириш ле чыгыш үйттерин бөктө.

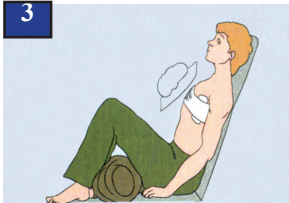

Шыркага кей кийдирбей, оны кей өтпөс материалла бөктө, ол материалды тангышкакла эмезе пластырьла јапшыр.

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакытпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери

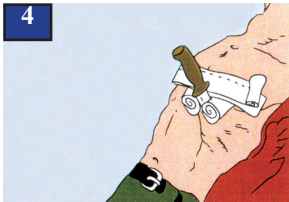
3.7. Көксин шыркататса баштапкы болуш

3

Јеткерленген кижини «јаттыргыза отургыс». Шырказына озо бөс салып, онон соок неме сал.

4

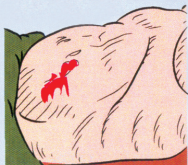

Шыркада тыш неме бар болзо, оны бинттен толгоп эткен валиктерле, пластырь ла тагышкакла туттуртып сал. Шырканын тыш болгон немелерди јеткерленген јерде чыгарбас! Бойын эмезе айландыра улустын болужыла) тўрген медициналык болушты алдырт.

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакутпас айлгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери

3.8. Ичине шыркалатса баштапкы болуш

1

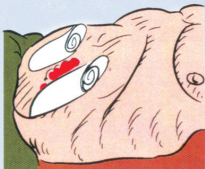

Ичтен чыгып калган органдарды ойто ичине кийдире саларга јарабас.

Јеткерленген кижиге суу ичерге ле ажанарга јарабас!

Суузап турза, эриндерин чыктыдып тур.

2

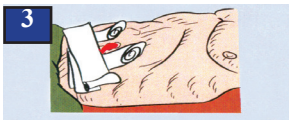
Ичтен чыгып калган органдарды айландыра бинттердин тўрўктерин салып кой (чыгып калган органдарды корула).

48

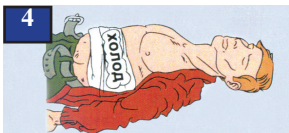

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакытпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери

3.8. Ичине шыркалатса баштапкы болуш

Бинт түрүктердин үстинен тангышкак сал.
Чыгып калган органдарды тийдирбей, ичке тангышкак сал.

Тангышкактын үстинен соок неме салып кой.

Јеткерленген кижии соокко өтпөзин деп корула.
Јылу јуурканла, кийимле ороп сал. Бойын эмезе айландыра улустын болужыла түрген медициналык болушты кычыр.

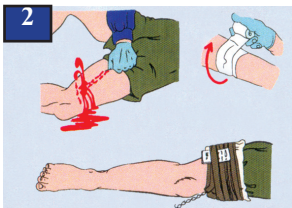
3. Сынык-бычык алган ла болуш сакутпас айлгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери

3.9. Бут-кол шыркаланза баштапкы болуш

Сеге де, јеткерленген кижиге де каршулу не де болбозын бӯдӯмјилен, јеткерленген кижини јеткер јок јерге чыгарып сал.

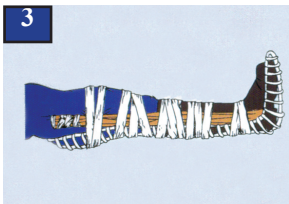
Бойын эмезе айландыра улустын болужыла тӯрген медициналык болушты кычыр.

Тыш јанынан агып турган канды токтот (26-36 бӯкти кӯр).

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакытпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери

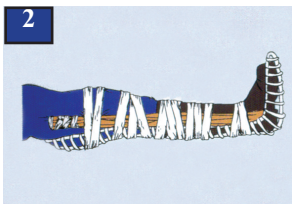
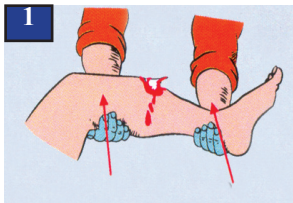
3.9. Бут-кол шыркаланза баштапкы болуш

Јеткерленген кижини бойынга јетирерге келише, сынык-бычыкту јерлерин кыймыктабас эттире кийиминин үстинен шиналар эмезе кол-горы немелер (будак, јалбак ағаш) сал.

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакутпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери

3.10. Иммобилизациянын (кыймык этпезинин) ээжилери

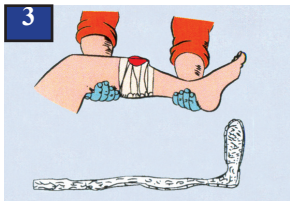

Сынган јердин үсти јанындагы ла алды јанындагы эки үйени кыймыктанбас эдип салар керек.

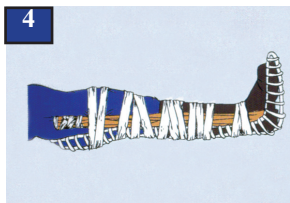
Кыймыктанбас эдимдер эдип шиналарды эме-зе чичке јалбак немелерди (агаш, јос, линейка, чырбагалдар, фанера, картон ло онон до башказын) тuzаланар керек. Колгоры немелерден эдилген шиналардын учкур кырларын ла учтарын томтыйтып, бинтле ороп салар керек. Шинаны салып койгон кийинде оны бинтле эмезе пластырьла туттургызып салар керек. Сынык-бычык болзо, шинаны кийимнин ле өдүктин үстинен салар.

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакытпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштын алгоритмдери

3.10. Иммобилизациянын (кыймык этпезинин) ээжилери

Ачык сынык-бычык болзо, шинаны көрүнип турган сынык сөөктөргө шинаны жаба салбас.

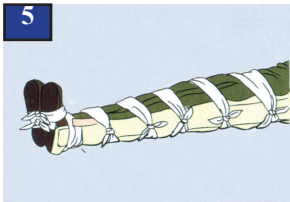

Каннын айланып келген согулыжы бузулбазын деп, кол-буттын узунула болзын деп, тын эмес эттирте бинтле танып салар. Бут сынза, шинаны эки јанынан салар.

3. Сынык-бычык алган ла болуш сакутпас айалгаларга кирген улуска јетирер баштапкы болуштуы алгоритмдери

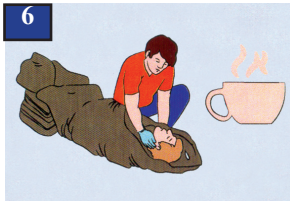
3.10. Имобилизацияныы (кыймык этпезиниы) ээжилери

5

Шиналар эмезе өскө колгооры немелер јок болзо, сынык-бычыкту бутты кадык бутка тагып, колды дезе кижиниы сынына јаба тагып, кыймыктанбас эдип саларга јараар.

6

Јеткерленген кизи соокко өтпөзин деп кичее, көп јылу тату суу ичир.

54

4. Болуш сакытпас айалгаларда жеткерленген улуска баштапкы болуш жетиретенинин алгоритмдери

4.1. Отко күйгенде баштапкы болуш

1

Сенин жүрүмине каршу жетирер не де жок деп бүдүмжилен.

Жеткерленген кижини токтот. Оны жерге жаттыргыс.

2

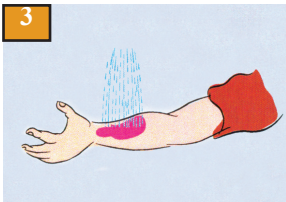
Күйүп жаткан кийимди кандый ла бар эп-аргалардын болужыла өчүр (темдектесе, кижини күйбес бөслө бүркеп ий).

Бойун эмезе айландыра улустын болужыла жетрген медициналык болушты алдырт.

4. Болуш сакытпас айалгаларда жеткерленген улуска баштапкы болуш жетиретенинин алгоритмдери

4.1. Отко күйгенде баштапкы болуш

3

Күйген жерди суула 20 минуттын туркунына соот.

4

Суулу болдырларды жарбас. Шырканы арчыбас, жапшынган кийимди айрыбас!

Күйген жерге стерильный тагышкак, тагышкактын үстине соок неме сал. Көп суу ичир.

56

4. Болуш сакытпас айалгаларда јеткерленген улуска баштапкы болуш јетиретенинин алгоритмдери

4.2. Бажына кўн өтсө баштапкы болуш

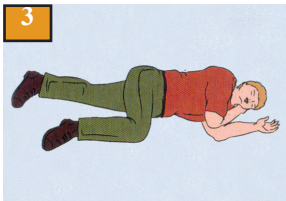
Бажына кўн өткөни билдирзе (эди-каны изип чыкса, терлеп, куугара берзе, баш оорый берзе, кускузы келип, касса, баш айланза, кўчи чыкса, талза, куурылза, јўрек чарчалып, тыныжы буулып турза) јеткерленген кижини серўўн, ээзиндў јерге (көлөткөгө, ачык көзнөктин јанына) апарып сал.

4. Болуш сакытпас айалгаларда жеткерленген улуска баштапкы болуш жетиретенинин алгоритмдери

4.2. Бажына күн өтсө баштапкы болуш

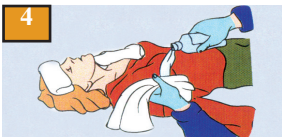
Кижинин тыныжы билдирбесе, өкпө-жүректин реанимациязын эдип башта (15-21 бүктерди көр). Түрген медициналык болушты бойын эмезе айландыра бар улус ажыра алдырт. Кижитангынан бойы тынып баштаганча, эмезе медициналык ишчилер келгенче, өкпө-жүректин реанимациязын өткүр.

Жеткерленген кижинин тыныжы ачыла берзе (эмезе тыныжы бар болгон болзо), оны келтейинен, кыймыктанбас эдип, жазаттыргыс. Түрген медициналык болуш келгенче жеткерленген кижинин тыныжын аяруда тут!

4. Болуш сакытпас айалгаларда жеткерленген улуска баштапкы болуш жетиретенинин алгоритмдери

4.2. Бажына күн өтсө баштапкы болуш

Бажына, мойнына, чандырларына соок сууга чыктаган коларткыш эмезе салфеткалар сал.

Жеткерленген кижини курулып турза, сынык-бычык албазын деп оны чеберлеп, бажын ла онын бойын тудар.

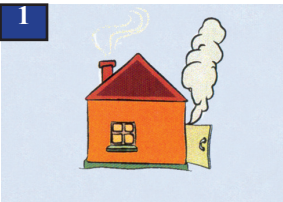

Жеткерленген кижинин санаазы ордына кирип келзе, соок суу ичир.

4. Болуш сакытпас айалгаларда жеткерленген улуска баштапкы болуш жетиретенинин алгоритмдери

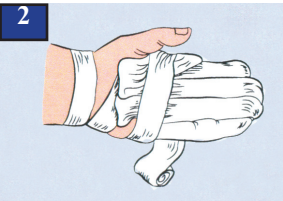
4.3. Соокко ужуза баштапкы болуш

1

Жеткерленген кижини жылу жерге кийдирип сал.

2

Соокко ужыган жерди бир канча кат тагышкакла ороп таг. Ужыган жерди тыштынан жылыдарга жарабас. Каны айланып, эди-каны ичинен жылып баштаар учурлу.

Ужыган жерлерди карла жыжарга жарабас!

60

4. Болуш сакытпас айалгаларда жеткерленген улуска баштапкы болуш жетиретенинин алгоритмдери

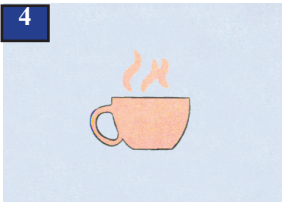
4.3. Соокко ужуза баштапкы болуш

3

Жеткерленген кижини жууркандарла ороп, керек тушта кургак кийим кийдир.

4

Изю, тату суузынды көптөн ичир. Изю курсакла азыра.

Ачу ашты (аракыны) тузаланарга жарабас!

Түрген медициналык болушты бойын, эмезе айландыра улустын болужыла алдырт.

4. Болуш сакытпас айалгаларда жеткерленген улуска баштапкы болуш жетиретенинин алгоритмдери

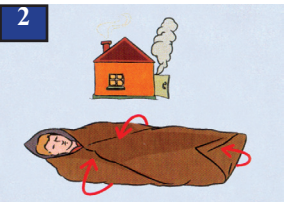
4.4. Соокко чарчаза баштапкы болуш

1

Бойынды жеткерден корулап, жеткерленген кижини кызалангду жерден чыгар.

2

Жеткерленген кижини жылу жерге кийдир эме-зе жылындыр (кижини жылу жуурканла, кийимле орой тут).

Түрген медициналык болушты бойын, эмезе айландыра улустын болужыла алдырт.

62

4. Болуш сакытпас айалгаларда јеткерленген улуска баштапкы болуш јетиретенинин алгоритмдери

4.4. Соокко чарчаза баштапкы болуш

3

Јеткерленген кижинин санаазы ордында болзо, көптөн изү тату суузын ичир.
Изү курсакла азыра.

Ачу-ашты тузаланарга јарабас!

4. Болуш сакытпас айалгаларда жеткерленген улуска баштапкы болуш жетиретенинин алгоритмдери

4.5. Корондолгондо, баштапкы болуш жетирери

4.5.1. Оос ажыра корондолзо баштапкы болуш

1

Түрген медициналык болушты бойын, эмезе айландыра улустын болужыла алдырт.

Болгон айалганы жартап ук (эмле корондолгон болзо, эмнин кабын келген медишчиге көргүс).

Жеткерленген кижинин санаазы ордында болзо, ич-карынын јунар. Бир канча стакан јылу суу ичир. 300-500 мл. сууны ичкен кийнинде сабарларыла тилдин тазылына жапзып, кустырап керек. Сууны ичер тушта ич-карынды јунар суунын кеми 2, 5- 5 литрден ас болбос учурлу. Ич-карыннан чыккан суу аруталганча ла кустырап керек.

Сагыжы ордында эмес болзо, ич-карынды јунбас!

64

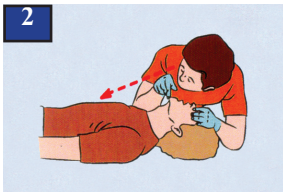

4. Болуш сакытпас айалгаларда жеткерленген улуска баштапкы болуш жетиретенинин алгоритмдери

4.5. Корондолгондо, баштапкы болуш жетирери

4.5.1. Оос ажыра корондолзо баштапкы болуш

2

Жеткерленген кижинин санаазы ордында эмес болзо, тыныш бар ба, жок по деп көр.

3

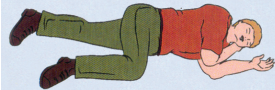
Кижинин тыныжы билдирбесе, өкпө-жүректин реанимациязын эдип башта (15-21 бүктерди көр). Кижини тангынан бойы тынып баштаганча, эмесе медициналык ишчилер келгенче, өкпө-жүректин реанимациязын өткүр.

4. Болуш сакытпас айалгаларда жеткерленген улуска баштапкы болуш жетиретенинин алгоритмдери

4.5. Корондолгондо, баштапкы болуш жетирери

4.5.1. Оос ажыра корондолзо баштапкы болуш

4

Жеткерленген кижинин тыныжы ачыла берзе (эмезе тыныжы бар болгон болзо), оны келтейинен, кыймыктанбас эдип, жаап жаттыргыс. Түрген медициналык болуш келгенче жеткерленген кижинин тыныжын ајаруда тут!

5

Жеткерленген кижини јылу јууркандарла, кийимле ороп сал!

66

4. Болуш сакытпас айалгаларда жеткерленген улуска баштапкы болуш жетиретенинин алгоритмдери

4.5. Корондолгондо, баштапкы болуш жетирери

4.5.2. Тыныш органдар ажыра корондолзо баштапкы болуш

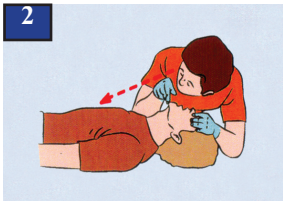

Сеге де, жеткерленген кижиге де каршулу не де болбозы керегинде б'уд'ум'жилен, жеткерленген кижини жеткер жок жерге чыгарып сал, эмеze к'озн'окт'орди ачып, кыпты ээзинле 'отк'уре соктырт.

Угарный газла корондолгонынын темдектери: к'ост'ор ачыыры, кулактар шуулаары, баш оорыыры, кузары, санаа ычкынары, эди кызарары.

Бытовой (тузаланып турган) газла корондолгонынын темдектери: баш уурлаары, баш айланары, кулактар шуулаары, кузары, кенетийин балтырлардын к'учи чыгары, j'урек чарчалып типилдеери, уйкузыраары, санаа ычкынары, ч'у'уш токтобозы, эди куугарары (к'ог'ор'ори), терен тынбай турары, курулары.

4. Болуш сакытпас айалгаларда жеткерленген улуска баштапкы болуш жетиретенинин алгоритмдери
4.5. Корондолгондо, баштапкы болуш жетирери
4.5.2. Тыныш органдар ажыра корондолзо баштапкы болуш

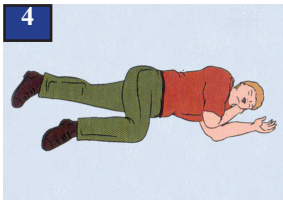

Бойы тангынан тынып турган ба деп көр.

Кижинин тыныжы билдирбесе, өкпө-жүректин реанимациязын эдип башта (15-21 бүктерди көр). Түрген медициналык болушты (бойын эмезе айландыра бар улус ажыра) алдырт. Кижитангынан бойы тынып баштаганча, эмезе медициналык ишчилер келгенче, өкпө-жүректин реанимациязын өткүр.

4. Болуш сакытпас айалгаларда јеткерленген улуска баштапкы болуш јетиретенинин алгоритмдери
4.5. Корондолгондо, баштапкы болуш јетирери
4.5.2. Тыныш органдар ажыра корондолзо баштапкы болуш

Јеткерленген кижинин тыныжы ачыла берзе (эмезе тыныжы бар болгон болзо), оны келтейинен, кыймыктанбас эдип, јазап јаттыргыс. Түрген медициналык болуш келгенче, јеткерленген кижинин тыныжын ајаруда тут!

4. Болуш сакытпас айалгаларда жеткерленген улуска баштапкы болуш жетиретенинин алгоритмдери

4.6. Электрический токко соктыртса баштапкы болуш

Бойына жеткер болбозын жеткилде. Ток чыгып турган жердин тогын токтодорго албадан.

Жеткерленген кижинин жанына жууктазан, кичинекей алтамдарла бас.

Эмикти жеткерленген кижинин үстинен кургак, ток өткүрбөс (агаш, пластик) немелерле туура чач.

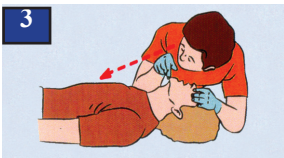
Жеткерленген кижини кийиминен тудуп, жерде жаткан токтун эмиктен эмезе жазалдан эн азы 10 метрге ыраада сүүртеп апар*.

Жеткерге туштаган тудунар-кабынар эдимдердин электрический тогына соктырткан, алдырткан болзо, берилген эп-сүмерди тузаларга жараар.

*Жеткерленген кижини бу берилген эп-сүмерлерди бытовоей напряжиелү электротокко соктыртса, тузаланып жат.

4. Болуш сакытпас айалгаларда жеткерленген улуска баштапкы болуш жетиретенинин алгоритмдери

4.6. Электрический токко соктыртса баштапкы болуш

Бойы тагынан тынып турган ба деп көр.

Кижинин тыныжы билдирбесе, өкпө-жүректин реанимациязын эдип башта (15-21 бүктерди көр).

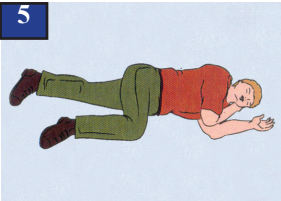
Түрген медициналык болушты бойын эмезе айландыра бар улус ажыра алдырт.

Кизи тагынан бойы тынып баштаганча эмезе медициналык ишчилер келгенче, өкпө-жүректин реанимациязын өткүр.

4. Болуш сакытпас айалгаларда жеткерленген улуска баштапкы болуш жетиретенинин алгоритмдери

4.6. Электрический токко соктыртса баштапкы болуш

5

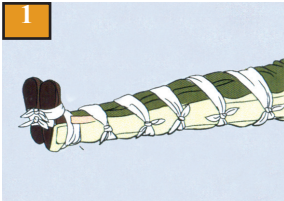

Жеткерленген кижиси тына берзе (эмезе тыныжы бар болгон болзо), оны келтейинен эптү жаттыргыс. Түрген медициналык болуш келгенче, жеткерленген кижинин тыныжын аяруда тут!

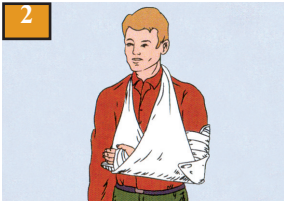

4. Болуш сакытпас айалгаларда жеткерленген улуска баштапкы болуш жетиретенинин алгоритмдери

4.7. Коронду жыландар чакса баштапкы болуш

Шорлонгон бут-колдын кыймыктанарын аstat. Жылан буттын бирүзин чакса, ол бутты экинчи бутка жаба бинтле таг.

Колды чагып ийген болзо, оны чаганагынан бүктеп, көксине жаба тудуп таг.

4. Болуш сакытпас айалгаларда жеткерленген улуска баштапкы болуш жетиретенинин алгоритмдери

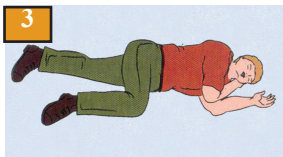
4.7. Коронду жыландар чакса баштапкы болуш

Кижинин тыныжы билдирбесе, өкпө-жүректин реанимациясын эдип башта (15-21 бүктерди көр).

Түрген медициналык болушты бойын эмезе айландыра улус ажыра алдырт.

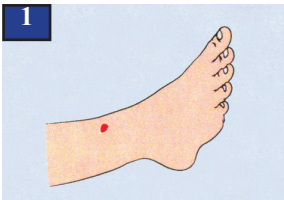
Кижини таңынан бойы тынып баштаганча, эмезе медициналык ишчилер келгенче, өкпө-жүректин реанимациясын өткүр.

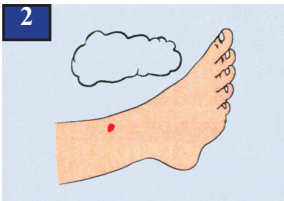
Жеткерленген кижинин тыныжы ачыла берзе (эмезе тыныжы бар болгон болзо), оны келтейинен, кыймыктанбас эдип, жаап жаттыргыс. Түрген медициналык болуш келгенче, жеткерленген кижинин тыныжын ажаруда тут!

4. Болуш сакытпас айалгаларда жеткерленген улуска баштапкы болуш жетиретенинин алгоритмдери

4.8. Курт-конгыс тиштезе баштапкы болуш

Курт-конгыс тиштезе, курт-конгыстын чактырмазын шырканан чыгар.

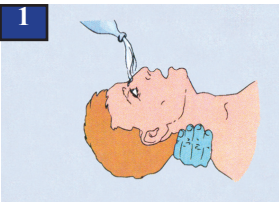

Чактырткан жерге соок неме сал. Быжырайып, кызарып баштаза (аллергический реакция), эмчиге баштанар керек. Медишчи келгенче, оору кижинин айалгазын ајаруда тут.

4. Болуш сакытпас айалгаларда жеткерленген улуска баштапкы болуш жетиретенинин алгоритмдери

4.9. Көс шыркаланза баштапкы болуш

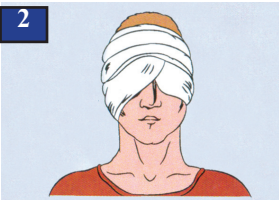
1

Көстөрине химический вещество, эмезе чөп киргенде, көстин жыкпыктарын араайынан сабарла ачып, көстөрди көптөн жылу ару суула јунуп сал.

Көстөрди суу тумчук јанынан саамайлары јанына агып турар эдип јунар керек.

2

Тангышкакты эки көзине экилезине сал (көстөрди экилезин танбаза, кадык көс кыймыктанза, оору көс тондолып оорыыр).

Түрген медициналык болушты бойын, эмезе айландыра улус ажыра алдырт.

Жеткерленген кижии өскө кижинен тудунып базар учурлу!

76

4. Болуш сакытпас айалгаларда жеткерленген улуска баштапкы болуш жетиретенинин алгоритмдери

4.10. Талган кижиге баштапкы болуш

Темдектери: куугара берери, кыска ойгө сагыжын жылытары.

Жеткерленген кижини келтейинен, кыймыктанбас эдип, жазап жаттыргыс, галстугун когызат, жаказынын топчызын арайлада чеч, штанынын курын когызат, өдүгин ушты, ару кей тындыр.

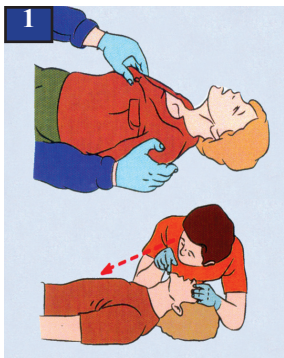
3-5 минуттын туркунына сагыжы ордына кирбесе, түрген медболушты бойын, эмезе айландыра улус ажыра алдырт.

Кандый да болзо, талган айалганын шылтагын билерге ле мыны шинжүгө аларга эмчиге баштанар керек.

4. Болуш сакытпас айалгаларда жеткерленген улуска баштапкы болуш жетиретенинин алгоритмдери

4.11. Jүрекле коомой боло берзе баштапкы болуш

Темдектери: өлөринен коркыган, сол жанына жайылып турган, төжинде өңзүрө оору, жүрек чарчалып типилдеери, тыныш буулары.

Жеткерленген кижинин **санаазы ордында болзо**, ару кей кирерин жеткилде, тапчы кийимин когызат, эптү эдип жаттыргыс.

Түрген медболушты бойын, эмезе айландыра улус ажыра алдырт.

Жеткерленген кижинин **санаазы ордында болбозо**, тагынан бойы тынып турган ба деп көр.

4. Болуш сакытпас айалгаларда жеткерленген улуска баштапкы болуш жетиретенинин алгоритмдери

4.11. Жүрекле коомой боло берзе баштапкы болуш

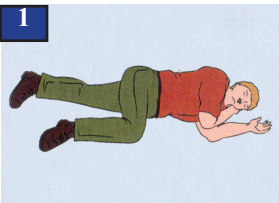
Кижинин тыныжы билдирбесе, өкпө-жүректин реанимациязын эдип башта (15-21 бүктерди көр).

Түрген медициналык болушты бойын эмезе айландыра бар улус ажыра алдырт.

Кижиге танынан бойы тынып баштаганча, эмезе медициналык ишчилер келгенче, өкпө-жүректин реанимациязын өткүр.

5. Жеткерленген кижини эптештире жаттыргызары

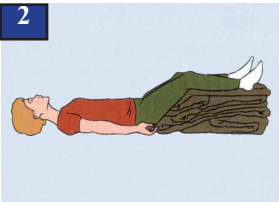
1

Кыймыктанбас эдип, келтейинен жаттыргызары.

1. Санаазы ордында эмес тужында.
2. Улай кузуп турза.
3. Бел-арказы ла жалмаштары күйген учуралдарда.

2

Бутгарын бир эмеш көдүрип, тизелеринен бүйктейле, бел-арказына жаттыргызары.

1. Ичи-бууры шыркаланганда.
2. Көп кан агып жылыйза эмезе кан чыгара акпай, кижининг ичинде токтобой агып турган деп серемји бар болзо.

5. Жеткерленген кижини эптештире јаттыргызары

3

4

5

Тизелердин алдында жөмөлөп салынган валиктү, бака чылап јадары.

Сыранак сынган деп серемји бар болзо.

Отурары ла отура јадары.

Көгүсте шырка болгондо.

Түс ле кату јерде чалкойто јадары.

Сын-аркада шырка бар деп серемји болгондо.

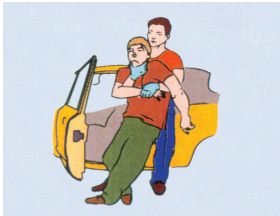
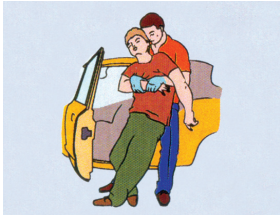
6. Жеткерленген кижини көлүктөн, эмезе једерге күч јерден чыгарары

Элден озо слерле јеткер болбозы керегинде бүдүмјиленер!

Жеткерленген кижини кандый айалгаларда **ЧЫГАРАП КЕРЕК:**

- Көлүкте бензинниң јыды чыкпай, јытанып турза.
- Транспортто ыш јайылып, күйерге турганы билдирзе.
- Жеткерленген кижинин шыркаларынын кеми ле айалгазы уур болгоны көлүктин салонында ого болуш јетирерге бербей турза.
- Күнниң айалгазы јеткерленген кижини көлүкте артыргызарга бербей турза (соок, јылыдар арга јогы).

6. Јеткерленген кижини көлүктен, эмезе једерге күч јерден чыгарары

Мойнын колло тутпай чыгарары

- Јеткерленген кижинин кайыш курынан эмезе курлаазынан тудуп, арказыла бойыга араайынан эбирте тут.

- Колдорынды јеткерленген кижинин колтыгынын алдыла сугуп, бир колынын карызынан тут.

- Јеткерленген кижини чыгар.

Мойнын колло тудуп чыгарары

- Өрө айдылган эп-аргаларды бүдүрер.

- Јеткерленген кижинин бүктеп алган колынын чаганагына јуук бойыгардын колыгарла онын ээгин јаба тудуп, бажын төжигерге јаба тудар.

7. Жеткерленген улусты жетирип апарар эп-аргалар

7.1. Текши ээжилер

Мойын-аркада шырка бар деп серемји болзо, мойынды ла башты кыймыктадарга жарабас.

Текпишти өрө чыкканда (транспорттын салонына кийдиргенде), жеткерленген кижини бажыла кийдире апарар.

Текпишти төмөн түшкенде (транспорттон чыгарганда), жеткерленген кижини буттарыла чыгара апарар.

Көп кан жылыткан кижини апарып жатса, онын буттары бажынан бийик болор учурлу.

Жеткерленген кижилү носилканы алдында апарып жаткан кижини алдын жазап көрүп, кийиндеги кижиге жолында буудактар керегинде озодон айдып турар.

Кийинде келип жаткан кижини жеткерленген кижинин айалгазын аярып, керектү тушта: «Тур! Кузуп жат!», эмезе «Тур! Санаазын ычкынып ийди!» деп жакарулар берип жат.

7. Жеткерленген улусты јетирип апарар эп-аргалар
7.2. Жеткерленген улусты јеткер болгон јерден чыгаратан
эп-аргалар

**Жеткерленген улусты апарып јатса, бутта-
рыла јангыс аай базарга јарабас!**

7. Жеткерленген улусты жетирип апарар эп-аргалар
7.2. Жеткерленген улусты жеткер болгон жерден чыгаратан эп-аргалар
7.2.1. Жеткерленген кижини носилкала (шитле) апарары

Жеткерленген улусты апарып жатса, буттарыла жангыс аай базарга жарабас!

Носилкалар жок болзо, жалбак агаштарды, эжиктерди, калын фанераларды (чаналарды, отургыштарды, жуурканды) ла онон до өскө жарагадый эдимдерди тузалан.

7. Жеткерленген улусты жетирип апарар эп-аргалар
7.2. Жеткерленген улусты жеткер болгон жерден чыгаратан эп-аргалар
7.2.1. Жеткерленген улусты колгоры эдим-тудумдарла чыгарып апарары

8. Баштапкы болуштын аптечкаларынын бүдүми

8.1. Баштапкы болуштын аптеказынын бүдүми (көлүктин)

1. Тыш жанынан аккан канды удурумга токтодорынын ла шырканы таңарынын эдимдери:

- 1.1. Кан токтодор жгут – 1 тоодо.
- 1.2. Марлянан эдилген стерильный эмес медициналык бинт 5м. х 5см.
– 2 тоодо.
- 1.3. Марлянан эдилген стерильный эмес медициналык бинт 5 м. х 10 см.
– 2 тоодо.
- 1.4. Марлянан эдилген стерильный эмес медициналык бинт 7 м. х 14 см.
– 1 тоодо.
- 1.5. Марлянан эдилген стерильный медициналык бинт 5 м. х 7 см. – 2 тоодо.
- 1.6. Марлянан эдилген стерильный медициналык бинт 5 м. х 10 см.
– 2 тоодо.
- 1.7. Марлянан эдилген стерильный медициналык бинт 7 м. х 14 см.
– 1 тоодо.

8. Баштапкы болуштын аптечкаларынын бۆдүми

8.1. Баштапкы болуштын аптечказынын бۆдүми (көлдүктин)

1.8. Тангышкак эдер стерильный пакет – 1 тоодо.

1.9. Марлянан эдилген медициналык стерильный салфеткалар 16 см. x 14 сантиметрден кичинек эмес, № 10 – 1 тоодо.

1.10. Бактерицидный жапшырар пластырь 4 см. x 10 см. кичинек эмес – 2 тоодо.

1.11. Бактерицидный жапшырар пластырь 1,9 см. x 7,2 см. кичинек эмес – 10 тоодо.

1.12. Тулкулап толгогон жапшырар пластырь 1 см. x 250 см. кичинек эмес – 1 тоодо.

8. Баштапкы болуштын аптечкаларынын бүдүми

8.1. Баштапкы болуштын аптеказынын бүдүми (көлүктин)

2. Jүрөк-өкпөнүн реанимациясына керектү эдимдер:

2.1. Искусственный тыныш өткүрөтөн «Оос-Эдим-Оос» деп эдим – 1 тоодо.

3. Өскө эдимдер:

3.1. Кайчы – 1 тоодо.

3.2. «М» кемдү медициналык перчаткалар – 1 тоодо.

3.3. Баштапкы болуштын аптеказын тузаларынын ээжилери (көлүктин) – 1 тоодо.

3.4. Футляр-кап – 1 тоодо.

8. Баштапкы болуштын аптекаларынын бۆдүми

8.2. Ишчилерге баштапкы болуш жетирер аптеканын бۆдүми

1. Тыш жанынан аккан канды удурумга токтодорынын ла шырканы тагарынын медициналык эдимдери:

- 1.1. Кан токтодор жгут 5м. x 5 см. – 1 тоодо.
- 1.2. Марлянан эдилген стерильный эмес медициналык бинт 5 м. x 5 см.
– 2 тоодо.
- 1.3. Марлянан эдилген стерильный эмес медициналык бинт 5 м. x 10 см.
– 2 тоодо.
- 1.4. Марлянан эдилген стерильный эмес медициналык бинт 7 м. x 14 см.
– 1 тоодо.
- 1.5. Марлянан эдилген стерильный медициналык бинт 5 м. x 7 см. – 2 тоодо.
- 1.6. Марлянан эдилген стерильный медициналык бинт 5 м. x 10 см.
– 2 тоодо.

8. Баштапкы болуштын аптечкаларынын бۆдүмү

8.2. Ишчилерге баштапкы болуш жетирер аптеканын бۆдүмү

- 1.7. Марлянан эдилген стерильный медициналык бинт 7 м. x 14 см.
– 1 тоодо.
- 1.8. Кей чыгарбас кадарлу, тангынан тудунатан стерильный, тангышкак эдетен медициналык пакет – 1 тоодо
- 1.9. Марлянан эдилген стерильный 10 № медициналык салфеткалар 16 см. x 14 см.-ден кичинек эмес – 1 тоодо.
- 1.10. Бактерицидный жапшырар пластырь 4 см. x 10 см.-ден кичинек эмес – 2 тоодо.
- 1.11. Бактерицидный жапшырар пластырь 1, 9 см. x 7, 2 см.-ден кичинек эмес – 10 тоодо.
- 1.12. Тулкулап толгогон жапшырар пластырь 1 см. x 250 см.-ден кичинек эмес – 1 тоодо.

8. Баштапкы болуштын аптечкаларынын бүдүми

8.2. Ишчилерге баштапкы болуш жетирер аптеканын бүдүми

2. Өкпө-жүректин реанимациясын өткүреринде тузаланар медициналык эдимдер:

2.1. Искусственный тыныш эдеринде тузаланар «Оос-Эдим-Оос» деп эдим, эмезе өкпөнүн искусственный вентиляциясын өткүрер «Оос-Маска» деп карманда тудар маска – 1 тоодо.

3. Медициналык учурлу өскө дө эдимдер:

3.1. Листер аайынча тангышкак кезетен кайчы – 1 тоодо

3.2. Бөс бүдүмдү чаазын материалдан эдилген, спирттелген стерильный, антисептический салфеткалар 12, 5 x 11, 0 см. кичү эмес – 5 тоодо.

3.3. Стерильный эмес смотровой, М размерден кичинек эмес медициналык перчаткалар – 2 эжер.

3.4. Резинка ла бууштарлу 3 кат согылбаган бөстөн эдилген стерильный эмес медициналык маска – 2 тоодо.

3.5. Болуш жетиретен жылу тудар жууркан, 160 x 210 см.-ден кичинек эмес – 1 тоодо.

8. Баштапкы болуштыг аптечкаларынын бүүдүми

8.2. Ишчилерге баштапкы болуш жетирер аптеканын бүүдүми

4. Өскө эдимдер:

- 4.1.Спиральду болот английский тебискелер 38 мм.-ден кичинек эмес – 1 тоодо.
- 4.2.Ишчилерге баштапкы болуш жетирер эдимдерди тузаланарынын медициналык аптеканын пиктограммаларлу ууламжылары – 1 тоодо.
- 4.3. Кап-футляр эмезе санитардын сумказы – 1 тоодо.
- 4.4. Жыртып бичимел эдер блокнот, формады А 7-ден ас эмес – 1 тоодо.
- 4.5. Авторучка – 1 тоодо.

1-1-2

ТҮРГЕН БОЛУШ ЖЕТИРЕР СЛУЖБАЛАРДЫҢ БИРЛИК НОМЕРИ

Бу номерле алдыртарга јараар:

- **ӨРТ ӨЧҮРЕЕЧИЛЕРДИ**
- **АРГАДААЧЫЛАРДЫ**
- **ПОЛИЦИЯНЫ**
- **ТҮРГЕН МЕДБОЛУШТЫ**
- **АВАРИЯЛЫК ГАЗТЫҢ СЛУЖБАЗЫН**
- **«АНТИТЕРРОР»ды**

